

Ret og følelse

Jesper Ryberg:

Retsfølelsen.

En bog om straf og etik.

Roskilde Universitetsforlag

2006, 130 sider, kr. 148,00 i.m.

Anmeldelse af Peter Thielst

Uro i forstæderne

Leif Panduro fortæller i novellen med denne titel (1962) om et lille forstadssamfund, hvor alle kender alle og til og fra arbejde m.v. opfører sig meget lig hinanden. En dag flytter der en ny og fremmed ind – nej, han er ikke indvandreren eller muslim, uha-uha, men blot *enlig* og derfor mistænkelig *anderledes*. Man holder øje med *ham*, bliver mere og mere forurolet, og en morgen trænger de ind i hans soveværelse, udrustet med økser og mistro, for at fortælle ham, at de godt er klar over, at han er – *kannibal*. ”Og så slog vi ham ihjel og spiste ham.”

I den danske virkelighed var der for et års tid siden en anden enlig mand i et boligkvarter, der opførte sig lidt mærkeligt – eller rettere: det mente flere og flere, at han havde gjort. Endda uterligt og lige over for en legeplads med børn – ja, det var nok pga. en pervers lyst til børn, at han en dag var gået ud på sin altan og havde ’blottet sig’. Det sagde man da, men måske havde han blot kløet sig i skridtet, og måske havde han både underbukser og træningsbukser på. Men én ting var sikkert – foruden at han var enlig og en smule udviklingshæmmet – nemlig, at han var ’pædofil’ og et ’forbandet svin’. Så en dag tog et par fædre i kvarteret sig sammen og gik over til manden – og slog ham ihjel.

Han havde jo gjort noget uhyrligt, mente man (selvom børnene på legepladsen ikke var helt sikre på, hvad de havde set, hvis de da egentlig havde set noget – ud over en mand på en altan). Og da myndighederne ikke ville gøre noget ved ’sagen’, risikerede man, at han næste gang ville gøre noget endnu mere uhyrligt. Politiets ligegyldighed krænkede de unge fædres retsfølelse; derfor tog de sagen i egen hånd – og så kom politiet!

I dag er den skæve eksistens ude af verden, og et par fædre inde bag tremmerne, adskilt fra de kære børn, som de ville beskytte og drage omsorg for i retfærdighedens navn. Og uroen har sænket sig over forstæderne.

Uro overalt

Lidt senere og et andet sted i Danmark var der en kulturredaktør, som allerede var blevet så sur på dem fra de varme lande, især muslimerne med alle deres minareter og bedetæpper, at han ville give dem en lærestreg, dvs. noget at tænke over, så de kunne komme på bedre tanker. Trods sin egen kulturs mange fortræffeligheder, ikke mindst den kostelige ytringsfrihed, som hans avis og han selv levede af at bruge løs af, havde han ikke noget konkret at spille ud med, så han besluttede sig til en gang gæve danske løjer, kaldet "hån, spot og latterliggørelse".

Da det ikke var Moses eller Jesus, der var motivet, men den tredje af de såkaldte profeter, den allerkæreste Muhammed, så var det slet ikke sjov, men *hærværk*. Og hærværk kom der, her og dér og alle vegne; og det blev nat og atter dag – og Gud sagde: "En rose så jeg skyde...", men se, det var en rose med torne, og de stak i alle mulige retninger:

Først mod de mange muslimer her til lands, der fik en sorg i hjertet over den medfart, deres gamle profet havde fået i noget så banalt som en dansk avis, der ifølge skik og brug ikke blot kunne anvendes til at pakke fisk ind i, men også grisetæer, fedtegrever og billeder af en franskmand med grisetryne. Derpå stak tornene de mange intetanende danskere, der knap nok vidste, hvem Muhammed var, og hvorfor han var så kær, men nu nok kunne mærke, at de selv var blevet medansvarlige for, at nogle andre havde fået 'deres religiøse følelser krænket' – især da landets statsminister med ét blev ganske tavs og ikke ville bruge sin ytringsfrihed til at undersøge, om der var noget at komme efter.

Og endelig stak de alle de mange muslimer ude i verden, der pludselig fik noget at hidse sig op over og – uheldigvis – slå hinanden ihjel for. Det var en værre uro, og snart var der meget mere end spildt mælk at bekymre sig over.

Urolige følelser

Disse sære sammenhænge – mellem *mulige* retsfølelser og *mulige* religiøse følelser –

slog mig, da jeg læste Jesper Rybergs lille bog om straf og etik, kaldet *Retsfølelsen*, der vel ikke krænker nogen følelser, ja, er så ulidenskabelig (men til gengæld formel og korrekt), at der drysser støv fra siderne. Kan man holde Ole Lukøje på afstand, er der nu alligevel gode informationer og velargumenterede synspunkter at lære noget af – eller måske ligefrem 'retlede' (opdrage) sine forestillinger om straf, retfærdighed osv. med.

Når udsagn om 'krænkede følelser' spørger snart her og snart dér, er årsagen, at *følelser* er noget subjektivt, oplevelsesforankret, som den enkelte – uanset den faktiske substans – kan hævde hvad som helst om, men andre ikke kan gøre kvalificeret, overbevisende regnskab over, dvs. imødegå med rationel, objektiv kritik. Her er ikke noget at afsløre som løgn, blændværk eller strategisk tilsnigelse, for følelser lever på deres egen, uangribelige 'kompetence', som individualistisk og populær-eksistentialistisk set skyldes, at den enkelte har *ret* til at have de følelser, han/hun *har*, eller rettere: ret til at navngive og italesætte sine følelser – mulige som umulige – og fordrer respekt for dem. Det er blevet en ren dille, hvorfor journalister, der jo vil sandhedens gyldne øjeblikke, altid spørger: "Hvordan har du det med det?" – hvilket betyder: "Hvad siger dit indre følelsesbarometer?"

Som verden for tiden er skruet sammen, synes de såkaldt *religiøse* følelser at gennemtrumfe sig en forrang i forhold til de rent sekulære og retsmæssige, thi *over* den virkelige verden svæver 'Gud' og en pr. definition 'endnu højere', dvs. 'højeste' sandhed. Tro er nemlig – og med mester Kierkegaards ord – ikke blot "subjektivitetens højeste lidenskab", men også (og *qua* denne lidenskab) "den indre vished, der tager uendeligheden forud", dvs. som har taget forskud på frelsen, paradiset og Guds himmelske svar på BonBon-Land. Her kan intet *menneskeligt* og elementært *rationelt* argument gøre et udsagn 'fra hjertet' (eller ligefrem fra Gud) rangen stridig: religiøse følelser er af en anden kategori og taler i egen ret. Bag dem er der intet at komme efter!

Utrolige følelser

Dét er i hvert fald strategien. Og den virker præcis så længe, som vi giver den snor og lader den invadere – ja, intimidere – vor ellers møjsommeligt udviklede fornuft og evne til en oplyst, 'herredømmefri' (Habermas) diskurs, hvor det er argumentet og respekten for kendsgerninger, der tæller. Foruden en vis forestilling om 'ret' (hvad man i kraft af den enkeltes individualitet 'har lov til') har der i forhold til følelserne indsneget sig en autoritetsinstans og et sandhedsserum, som beror på, at "subjektiviteten er sandheden" – Kierkegaards eksistenskvalifikator, der, som statsministeren, smyger sig uden om alle smagsdommere med en påstand om, at på det personlige plan "er objektiviteten usandheden". Grundigt forfladiget bliver det til, at man ingen glæde har af at lytte til andres vurderinger, overblik og kritik, for man er altid suveræn til at vælge *frit* og *dermed* – dét er pointen – vælge *sandt*. På intet felt er dette dogme naturligvis mere gældende end på følelsernes, da de jo pr. natur er personlige og kun kan tydes og hævdes med subjektiv kraft og – hedder det – fuldgyldig kompetence.

Banalt set er det korrekt, men som moment i kommunikation og mellemmeneskelige drøftelser og beslutninger er det en farlig gøgeunge at slippe løs, for så overlader vi det til irrationaliteten at indsnævre rationaliteten og underkende dens procedurer til afklaring og afgørelse. Som gamle Hegel sagde – rettet mod de højtflývende, selvkredsende romantikere: "Man påberåber sig derpå følelsen som sit indre orakel, og man gør kort proces med enhver, der ikke mener som én selv. For man har ikke yderligere at sige til den, der ikke finder og føler, som man selv gør. Med andre ord: det er selve fundamentet for det menneskelige, man tramper på." (*Åndens fænomenologi*, Gyldendal 2005, s. 51)

Det er derfor lidt svært, at Jesper Ryberg ikke gør noget nummer ud af, at den megen tale om *retsfølelse* baserer sig på en begrebsmæssig forskydning eller trivialisering, for tidligere talte man på samme plads trods alt om *retsbevidsthed*, hvilket da antyder en refleksion og omtanke, der viser, at man ikke kun har konsulteret sit

hjerte eller sin 'mavefornemmelse', men gjort sig noget klart, kigget nogle præmisser igennem og sat sig en standard. Retsbevidsthed indebærer, at der er tale om mere end et spontant, situationspræget og subjektivt indfald, men ikke nødvendigvis en detaljeret afklaring på grundlag af mangfoldige retshistoriske undersøgelser og retsfilosofiske drøftelser. Mindre kan gøre det, men der er dog en tanke og tankegang på spil, og den, der argumenterer med at henvise til retsbevidstheden, er forpligtet på at kunne redegøre for bestemte traditioner, principper osv.

Omvendt ved retsfølelsen, som jo blot vil positionere en ret begrundet i følelser: en emotionel fornemmelse for grænser, en intuitiv omgang med normativitet. Sidstnævnte kan nok have sin rimelighed i den forstand, at værdier, holdnings- og smagsmæssige præferencer, til syvende og sidst ikke lader sig begrunde og bevise uden at gå i ring eller uden at snyde på vægten (springe fra *er* til *bør*; kaldet den naturalistiske fejlslutning), hvorfor værdier er noget, man sætter – noget, man markerer og indestår for med sin lidenskab og vilje. Hvilket indebærer, at de omvendte eller afvigende værdier er størrelser, man må afvise – og igen: til syvende og sidst ved emotionelt at kaste dem på porten, vælge dem fra og markere med hele sin personlighed, at under dem vil man ikke lege med eller leve. Og som sådan kender vi selvfølgelig alle en bestemt slags retsfølelse: nemlig når vi forfærdet og konsekvent slår fra over for Auschwitz, Abu Ghraib og Guantánamo, *før* vi med gode grunde og allerede anerkendte principper forklarer hvorfor.

Hvis talen om retsfølelsen således relaterede sig til en art human urørlighedszone – ikke medfødt, men kulturelt tilvirket og tilslebet – så ville der være en vis mening i galskaben. Men sådan forholder det sig næppe: 'retsfølelse' er et tomt ord, lidt i kategorien *bullshit* (jf. Harry G. Frankfurt's *On bullshit*, Gyldendal 2005), men dog ikke mere tomt, end at det kan bruges og forføre eller tvinge særlige synspunkter og lovgivningstiltag på plads. Vi tror på retsfølelsen som kollektivt fænomen lidt på samme måde, som Grundtvig troede på

'folkelighed', Jung på 'arketyper' og journalister på 'tidsånden'. Gentaget tilstrækkelig tit manifesterer det en vis betydning, en magisk fornemmelse i folket for ret og uret, spundet sammen af mange ofte svært gennemskuelige følelser, men ophøjet til et orakel – endda til at 'verificere' eller ligefrem gestalte gennem Gallup o.a.

Et andet fravær

Hvorfor diskuterer Ryberg ikke dette skred i sit grundbegrebs udformning og legitimationsmanøvrer? Næste spørgsmål er: hvorfor diskuterer han ikke det eksplícitte forsøg på at rehabilitere retsfølelsen som begreb (og retsautoritet), der var ærindret for Peter Højlund i *Den forbudte retsfølelse* (Munksgaard 1992)? Bogen er slet ikke nævnt i litteraturlisten, og Ryberg arbejder dog næsten dør om dør med Højlund på RUC. Dét er måske forklaringen, for åbenlys uenighed kan være uskøn og upraktisk at stille til skue, men prisen er her en sær og unødvendig ignorans. På den konto går vi glip af at stifte bekendtskab med den retspositivisme, som juristen Alf Ross har præget dansk retslære med, og som Højlund søger at gøre op med – i øvrigt uden overbevisende retsfilosofisk argumentation.

Sagen er ellers interessant nok, idet Alf Ross drog den logiske konklusion af den logiske positivisme og dens moralteori – den såkaldte *emotivisme* – og forviste retsfølelsen fra ethvert spørgsmål om ret og retfærdighed. Emotivismen gør op med den antagelse, at man kan udforme en rationel etik, dvs. udstyre normative, moralske principper med logiske begrundelser. Moralske udsagn er ikke saglige, objektive eller relateret til en rationel procedure, og hvor de foregiver at være det, baserer de sig på et normativt tankesæt, der ikke er givet og ikke kan gives begrundelse for – kort sagt: på en naturalistisk fejlslutning. Moralske og andre normative udsagn er til syvende og sidst altid ekspressive, og den ekspressivitet, der driver værket, er emotionel: moralske udsagn er følelses-udbrud og har kun følelsen som sin endelige grund. Moralske udsagn kan således ikke indgå i nogen videnskab, og ingen videnskab kan løse etiske problemer,

hvorfor enhver anstændig retspraksis må afvise at have noget med retsfølelse at gøre. Ellers ender retten i den subjektive sump, hvor alt kan siges og hævdes, men hvor det bliver umuligt i systematisk og objektiv forstand at skelne mellem ret og uret og tale med en vis klarhed om retfærdighed.

Retfærdighed har intet med dommerens sindelag eller salomoniske visdom at gøre, men udspringer ene og alene af en *regelret* gennemgang af den foreliggende sag, dvs. en gennemgang – indsigt og vurdering – der er i overensstemmelse med reglen (loven) og de procedurer, den anviser. Loven er objektiv i den forstand, at den er givet (vedtaget) og indsat som gældende, retvisende norm; men den er selvfølgelig subjektiv, relativ eller kontingent i den forstand, at den er menneskeværk, endda et kollektivt menneskeværk, der ikke alene afspejler forskellige interesser, men – fanden gale mig – også kan laves om! Endda ved hjælp af det prokurator-kneb, der hedder *retsfølelsen*, som er noget, folket *har*, men politikerne *tolker*. Ikke af omsorg for folket (endsige dets mulige og umulige retsfølelse), men af omsorg for eget genvalg og et politisk-ideologisk projekt, der skal rankes og profileres. Det er sandelig et kønt selskab, som retsfølelsen lander i, og man forstår bedre Alf Ross' modvilje end Peter Højlunds sympati i forhold til begrebet.

Folkets dumhed, retsfølelsens styrke

Når Jesper Ryberg problematiserer retsfølelsen som en faktor, man skal lægge øre til, har det for det meste andre grunde end de her fremførte, om end hans kritiske sigte også er at få bekæmpet sprogbrogen – legitimeringsmanøvren – i politiske sammenhænge, hvor folkets påståede retsfølelse så godt som altid tages til indtægt for stramninger i lovgivningen (øget kriminalisering gennem lavere grænser for lovbrud), opskruede straffe og øgede beføjelser til politiets overvågning og brug af anholdelse og fængsling. Bortset fra de opjusterede hastighedsgrænser på motorveje skal man næsten tilbage til ophævelsen af pornografiparagrafferne i 1967 og 1969 for at se eksempler på, at man har

imødekommet folkets retsfølelse – eller blot køre- og sexlidenskab – i afsvækket form og mildnet den juridiske disciplinering og adfærdsregulering.

Ryberg angriber retsfølelsen ved dens rod: folkets dumhed og vrangforestillinger. Når folket – den gemene 'mængde' (Kierkegaard) – ofte bifalder politikernes tolkning af deres retsfølelse og accepterer diverse former for strammerkurs, så skyldes det, 1) at de fleste overvurderer kriminalitetsraten (det bliver da også værre og værre), især hvad angår volds-kriminalitet; 2) at deres informationsniveau om kriminalitet, straffe osv. stort set er reduceret til de flygtige og overfladiske nyhedsmedier; og 3) at disse medier elsker skandaler – alt hvad der kan piske folkets følelser op og få dem til at hænge ved skærmen eller avisen – og derfor overeksponerer volds-kriminalitet og sexmisbrug (samt en vis borgmesters omgang med dyre vine). På den konto raser retsfølelsen og kræver indgreb (udvisning, kastration, tørre tæsk osv.) og strengere straffe uden hensyn til fakta og det rationale, der kan ligge bag det at straffe. For at undgå uro i forstæderne og for at undgå uciviliseret selvtægt.

Megen straf er – som kriminologen Flemming Balvig har dokumenteret igen og igen (og altid for politisk døde øren) – kontraproduktiv (øget kriminalitet gennem tilbagefald: fængslets eget kredsløb) eller blot ikke-produktiv (ingen præventiv effekt). Men folket vil se hævn og konsekvens, og det føler sig krænket, hvis ikke straffen er iværksat, mens man venter på dommen: tvivlen skal komme den forulempede eller de efterladte til gode i form af hurtig effektueret afklapsning og indespærring. Når folkets retsfølelse raser, skal politikerne (og især politiet) *gøre noget*, så følelsen atter kan falde til ro. Retssfølelsens iltre gemyt lever på, at den ikke er informeret og ønsker at holde sig i uvidenhed, for så snart man kommer nærmere ind i en sag, får kendskab til strafferammer, den faktiske viden om straffens nytte osv., går gassen temmelig meget af retsfølelsen, og personen begynder i højere grad at tænke.

Det er alle de sammenhænge – mulige og anvendte rationale omkring lovgivning, kriminalitet og straf – der gerne gemmer sig bag den firkantede og tankereduktionistiske tale om retsfølelsen, der optager Ryberg, og her gør han en fin og nuanceret indsats for at oplyse. Man kunne – med henblik på at få den nyttige, ja nødvendige oplysning længere ud – have ønsket sig flere eksempler, så den mere formelle beskrivelse og differentiering af synspunkter var blevet forankret i noget genkendeligt eller noget, man kunne indleve sig i. Her lider fremstillingen nok noget af – gætter jeg på ud fra noternes mange henvisninger til én bestemt bog – at Ryberg langt hen ad vejen står i gæld til sig selv, dvs. har søgt at give et alment, men loyalt ekstrakt af en større engelsksproget afhandling (*The Ethics of Proportionate Punishment*, 2004). Vejen fra disputats til informativ debatbog er ofte vanskelige- re at gå end den modsatte, men tak for turen alligevel.